

PROF. DR. ETHEM RUHİ FİĞLALİ İLE SÖYLEŞİ

An Interview with Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı

Reportage avec le Professeur Ethem Ruhi Fığlalı

Yard. Doç Dr. Ali Abbas ÇINAR*

Bilgi kaynağı bilgilerimizin / aksakallarımızın bilgilerinden her zaman istifade etmek, ÷lkemiz ve insanın geleceği için mecburiyettir. Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı da bilgi kaynağı olan bu ender şahsiyetlerimizdendir. Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı adı, sadece Türk din tarihi veya İslâm tarihi araştırmalarında değil, aynı zamanda Türk kùltür tarihi içinde, belirli ve müstesna bir yere sahiptir. Onun, bu görüşlerinden daha geniş kitlelerin, özellikle de üniversite camiasının yararlanacağı inancıyla, Muğla'da, 8 Eylül 2003 tarihinde bir görüşme yaptım. Teybe kaydettiğim bu görüşmeyi, daha sonra deşifre ettim. Yaptığım bu görüşmeyi, amacına ulaşacağı inancıyla sunuyorum:

A.A.Ç. - Saygıdeğer Hocam, akademik çalışma alanınız ile halkbilimi (folklor) disiplininin, bilimsel olarak, çalışma alanları, bazı noktalarda birbirine yaklaşıyor. Her iki bilim disiplini birbirinden yararlanıyorlar. Türkiye'de; özellikle halk inanışları, tasavvuf, çeşitli kùltler, İslâm inancına veya yorumuna dayalı kurumlar ve bu kurumların meydana getirdiği kùltür, tekke şiiri vb. konular teolog ve halkbilimcilerin ortak çalışma alanları. Sizin bu yöndeki inceleme ve araştırmalarınız, pekçok halkbilimci için rehber olmakta. Bunu, yapılan atıflardan ve konuş-

malardan anlıyorum. Bu çerçevede, pekçok halkbilimci gibi, ben de, çalışmalarınızdan istifade ettiğimi belirtmek istiyorum.

Millî Folklor Dergisi, sizin resmî görevinizden emekli olmanızı da fırsat bilerek Türk Dünyası ve Türk halk kùltürüne katkılarınız dolayısıyla 60. Sayısının zatinıza armağan edilmesine karar verdi. Sizinle görüşme yapma görevi ve onuru da bana verildi. Hayatınız, eserleriniz ve görüşlerinizle ilgili bazı sorularım olacak. Bizi aydınlatırsanız sevinirim.

Hocam, akademik hayatı tercih etmeniz sebebi nedir?

E.R.F. -Akademik hayatı tercih etmemle alakalı geçmiş biraz uzun, söz uzayabilir, ama mümkün olduğunca kısa anlatmaya çalışayım. Çocukluğum çok renkli geçti. Bu renkliliğin temeli, özellikle babamın mesleğine dayanır. Babam, Allâh rahmet eylesin, çok iyi bir mobilyacıydı. Benim çocukluk yıllarımda, 1940'larda, Burdur ve yöresinde, mobilyalar meşe, gürgen ya da büyük çoğunlukla ceviz ağacından yapılırdı. Ve babam, bunları büyük kütükler halinde satın alır, evimizin bahçesinde kurumaya ya da suyunu biraz kaybetmeye bırakırdı. Bizim çok sevdiğimiz, babamın sürekli iş yaptığı tahtacılar vardı. Tahtacılar eşli, yani karı-koca gelirlerdi. O büyük kütükleri, büyük hızarlarla biçerler-

* Muğla Üniv. Fen- Edebiyat Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Böl. Öğretim Üyesi.

di. Her bıçkı çekişlerinde, kendilerine göre “Hû! Hû! Hû!” diye sesler çıkarır, bazı ilahiler türküler söylerlerdi. Rahmetli babam çok nekre (şakacı / nüktedan) bir insandı; bu, sevdiğim tarafıdır onun; onlara takılmadan edemezdi. Onlar da, karı-koca beni çok severlerdi, yaşlı insanlardı, Allâh rahmet eylesin hepsine. Babam, bu takılmalarında: “Aman oğlum! Bunların kucacağına oturma. Bunların kestikleri yenmez” derdi ama, biz birlikte yemek yedik, bu babamın lâtifeydi. Ve ben, o çocuk yaşlarda; “Baba, Alevî ne demek? Tahtacı ne demek?” diye sorardım. O da kendince “böyle söylemiyor oğlum” diye bazı açıklamalar yapardı. Ama, ailemiz hep onlarla içiçe yaşadı. Babamın, Sünnî olmakla beraber, bu işi yapan insanlarla yakın dostlukları vardı. Ben, o zamandan, bu insanların, toplum içerisinde, ayrı bir kategoride değerlendirilmelerini hep kafamda soru yaptım. Ortaokul ve lisede, bu sorular, beni edebiyat ve özellikle de tarihe daha çok ilgi duymama sebep oldu. Türk kültür tarihine, daha çocuk yaşlarımdan itibaren ilgi duyduğumu söyleyebilirim. Meselâ, Burdur Halk Evi Tiyatro Kolu’nda çalışan ve bu konulara ilgi duyan dayımla beraber Halk Evi’ne gider, Ankara Halk Evi yayını olan Ülkü Mecmuası’nı dikkatle okurdum. O zamanlar, Burdur’a, ancak haftada bir gazete ve dergi gelirdi. 1944 olaylarından sonraki gelişmelere paralel olarak Türk kültürü ve bizim Orta Asya’daki hayatımız ile, Türk Dünyası ile alakalı haberler bazen yasaklanan şeylerdi. Bütün bunlara rağmen, ben, bu tür haberleri merakla okurdum. Liseye geldiğimde, doktor olmayı çok arzu etmeme rağmen, kendimi bir sosyal bilimci olarak gördüm, ağırlıklı yanımmın sosyal bilimler olduğunu hissettim. Üniversiteye, İlâhiyat fakültesine katıldığımda ise çizgimi belirlemiştim: Sıradan bir öğretmen olmak, İslâmî

bilgileri, din bilgilerini öğrencilere öğretmek yerine, ki bunları da öğretmek gerekir, belirli bir alanda ihtisas sahibi olmanın daha doğru olduğun düşündüm ve asistan olarak kalmaya karar verdim. Bunun yolunu da, üniversiteye gittiğimde öğrendim. Bizim zamanımızda iletişim bu kadar yaygın değildi; biz hangi fakültenin olduğunu dahi doğru dürüst bilmiyorduk. Hatta ben, İlâhiyat Fakültesi’nin varlığını Ankara’ya geldikten sonra öğrendim. O zamanlar, en çok bilinen fakülteler Tıp, Mühendislik, Siyasal Bilgiler, Hukuk fakülteleriydi, diğerleri tanınmazdı. Fakülteye girdiğim andan itibaren kendimi sürekli olarak ihtisasa hazırlamaya çalıştım. Bizim Fakültemizde, bu sahada çalışılabilecek birkaç kürsü vardı. O zamanki adlarıyla; Dinler Tarihi, Felsefe, Mezhepler Tarihi. Mezhepler Tarihi bana cazip geldi, çünkü mezhepler tarihinde, fiilen İslâmî bilmek ve öğrenmek zorundasınız. Hem mezhep, insan ilişkilerinin ortaya koyduğu bir kurum olduğu için, bu, çocukluğumdan itibaren merak ettiğim Türkiye’de yaşayan farklı kültür topluluklarını tanımam ve onları değerlendirmem için de vesile olacaktı. Böylece ona niyet ettim. Mezun olduktan sonra, talihin bir cilvesi, hemen asistan olmadım, kadro yoktu o zamanlar ve ben milli eğitim teşkilâtında, çok genç yaşta idareciliğe başladım. Stajyerliğim bittikten sonra İmam hatip Okullarında müdür yardımcılığı, müdürlük, daha 26 yaşımıdayken Yüksek İslâm Enstitüsü’nde hocalık, yöneticilik gibi görevler yaptım. Ama ihtisas yapma isteğim hep devam etti. Mezhepler Tarihinde kadro müsait olmadığı için bu defa, dışarıdan “doktora”ya başladım. Doktoramı yapmakta iken, çok sevdiğim, saygı duyduğum, Allâh rahmet eylesin, ağabeyim Doç Dr. Yaşar KUTLUAY’ın yanında doktora başladım. Daha sonra, kanaatimce İslâm dün-

yasının yetiştirdiği en büyük isimlerden biri olan Fash Prof.Dr.Muhammed TANCİ hocanın yanında İslâm kültürüyle alakalı iyi pişeceğimi düşündüm ve orayı tercih ettim. Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsünü bırakarak Üniversiteye intisap ettim.

Üniversiteye intisap etmemin, akademik hayatı tercih etmemin sebebi, açıkçası dinin insanlar, toplumlar arasındaki tezahürlerinin göstergeleri olan bu toplumu tanımaktır. Diyebilirim ki benim bu işe çocukluk yıllarımdan itibaren ilgi duymamda, mobilyacılık yapan babamın; çam, ceviz ya da meşe tomruklarını doğrayan Tahtacı Himmet Dede müsebbib oldu. Böylece bu işe başladım.

A.A.Ç. - Akademik çalışmalarınız ve bazı eserleriniz üzerinde kısaca durabilir misiniz?

E.R.F. - Bilim çevresinde, 1970'li yılların şartları içerisinde, doğrudan doğruya Kuran'la, hadislerle ya da klasik dönemle ilgili olmayanlar fazla rağbet bulmadığı için, "doktora" tezimde, Yaşar ağabeyin, daha sonra TANCİ hocanın teşvikleriyle klâsik dönem üzerine çalıştım. İbâdiye'nin Doğuşu ve Görüşleri adlı bu çalışmayı gerçekleştirmekle çok da isabetli yapmışım. Yeri gelmişken Muhammed TANCİ'den bahsetmek istiyorum: Tanci hoca, İbn-i Haldun üzerine çok büyük yetkisi olan ve İmam Matürîdi üzerinde çalışmaları ve derinliği bulunan biridir. Ve Kuran'ı çok iyi bilen, derinliğine inceleyen biridir. Klâsik dönem üzerine araştırmaya başlamakla, bu hocalarımın sayesinde, evvelâ Kuran'ın dayandığı bu çevreyi, ondan önceki tarihi çok iyi tanıma ve inceleme fırsatı buldum. Ondan sonraki çalışmalarım günümüze yönelik oldu. Günümüzde; Kuran'a dayalı, Kuran'daki, hadislerdeki bir takım anlayış ve yorumları yansıtan Kadiyanilik üzerine "Doçentlik" tezimi hazırladım.

Bilinçli olarak seçmiş ve yapmış olduğum bu çalışmalardan sonra, yine şuurlu olarak "Profosörlük" takdim teziminde Mesih ve Mehdi İnancını inceledim.

Bütün bunları yanyana sıralarsanız İbadilik, yani Haricilik, bugün bizim İslâm Dünyasında en sert, en katı, günümüzün tabiriyle köktendinci diyebileceğimiz, radikal bir toplumun oluşmasını ve Kuran-ı Kerîm'in harfiyen yaşanması, anlaşılması ve uygulanmasını isteyen bir topluluktur. Bunlar kendilerinin görüşleri dışındaki görüşleri doğru kabul etmeyen bir topluluktur. Kadiyanîler ise bu işi iyice sulandırma noktasına getirmişlerdir. Hindistan coğrafyasında, Pakistan-Hindistan altkıtasında ortaya çıkan Kadiyanîler; geçmiş dönemlerin kültürlerini kullanmak suretiyle, özellikle, o zamana kadar kendilerine kadar Hinduluktan, Budizmden, Konfüyizmden, Şamanizmden vb. gelen kültürleri; ki şamanizm bir din değil kültürdür, kültür; Hristiyanlık ve Yahudilikten de çeşitli görüşleri dahil etmek suretiyle, İslâmın potası içerisinde kullanmak suretiyle birtakım görüşler ileri süren bir topluluktur. Burada mehdi ve mesih inancı ile beraber bizim Türk topluluklarındaki Alevî inanışlarını tanımak çok daha kolaydır. Alevî inanışlarını tanıırken de, Alevî ve Bektaşî topluluklarını tanıırken de Şiîliğin çok iyi bilinmesi lazımdır. Benim, Şiîlik çalışmalarım, Kadiyanîlikle beraber, paralel olarak yürüttüğüm çok ciddi çalışmalardan biridir. Türkçede, 12 İmamla ilgili olarak, İmamiyye Şiası üzerine ilk çalışmalar da bana aittir. Böylece bilgilerim mayalanmıştı. Bütün bunların ışığı altında, kesinlikle bir iddia içinde değildir ama, noksanları olmakla beraber, benim en az otuz yıllık birikimimin sonucu olarak **Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik** kitabım çıkmıştır. Türkiye'de, bir toplu yayım olarak,

Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri adlı kitabım Hicret'in 15. yüzyılına armağan olarak hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Bu kitap, bir yanıyla vatandaşlarımıza, bibliyografyası ile de yetişmekte olan öğrencilerimize hitap etmekte olan el kitabı durumundadır.

A.A.Ç. - Bir bilim adamı olarak hedeflerinize ulaşabildiniz mi?

E.R.F. - Bunu söylemek çok güç. Hiçbir akademisyen hedefime ulaşım diyemez. Hedeflerime ulaştım diyorsa, bana göre akademisyen değildir. Kendimi, akademik hayatımın bu kırküç yılı sonunda hedeflerime ulaşmış görmüyorum. Anne tarafından rahmetli dedem Hacı Hamit Hafız, Burdur'un kurrâsındandır, müftülük ve imam hatiplik yapmıştır. 75 yıl boyunca Cami-i Kebir'de hatimle namaz kıldırılmış olan bir insandır. Oğlunun adı Ali Haydar. Dikkat edin, bir Sünnî müftünün oğlunun adı Ali Haydar. Bu, Türkiye'nin 1920'li, 1930'lu yıllardan sonra nereden nereye geldiğini görmek bakımından ilginç bir örnektir. Bu anlayıştaki bir çevrenin insanı olarak, akademik hayatıma aileden aldığım bilgileri eklerseniz, talebeliğimi de koyarsanız, çünkü eski Türkçe ve diğer bilgileri lisede öğrenmiştim, kendimi tanımış olduğum 50 yıllık çalışmalarım rağmen, ben hâlâ kendimi bir öğrenci görüyorum. Kesinlikle akademisyen olduğum iddiasında değilim. Sadece bu yolda bir talebe olarak çalışıyorum ve bundan da iftihar ediyorum. Öğrenmenin yaşı yok ve sonu yok. Benim ihtisas yaptığım alanla alakalı her gün yeni bir kaynakla karşılaşıyorsunuz, her gün yeni bir bilgi kaynağına ulaşmanız mümkün. O zaman bilgileriniz zaten olmuş değildir. *Olma devresinde, o yolda olan bir insanım.* Allâhın verdiği ömür süresince talebe olmaya devam edeceğim, hiçbir zaman üstad olmadım, ola-

mam da zaten, üstadlık benim çok çok ötemde. Ancak, bilgi edinme konusunda hırslı, istekli bir talebeyim.

A.A.Ç. - Türkiye'nin sayılı teologlarındansınız. Dinin insan hayatı üzerindeki önemi üzerinde değerlendirme yapar mısınız?

E.R.F. - "Türkiye'nin sayılı teologlarındansınız" sözü itibari bir laf. Sorunun ikinci kısmı ise fevkalade şumullü bir soru. Dinin insan hayatı üzerindeki önemi sözle açıklanacak bir şey değil. Çünkü yaşanan bir kavram bu. Dinle ne kadar alakasız olduğunuzu söylerseniz söyleyiniz, o, sizin içinde bulunduğunuz toplumun genlerine, davranışlarına, düşüncesine o kadar çok işlemiştir ki sizin kendinizi ondan kurtarmanız mümkün değildir. Ve benim kanaatimce, bütün toplumlar için, kendi gücümüzün dışında, kendi yapıp edebildiklerimizin dışında, bize hakim olan, bizim üstümüzdeki bir kudrete, bir güce behemehal inanmak zorundayız. Tarihe baktığımızda, sosyolojinin bize öğrettiği totem ve tabu zamanından beri, insanoğlu kendi üstündeki bir güce; bu ister gördüğü olsun, ister görmediği olsun; bağlanmak durumunda kalmıştır. Bilebildiğimiz dönemlerden itibaren, kitabî dinler dediğimiz dönemle ele aldığımızda; Yahudilikten, Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçtiğinizde de sizin üstünüzde, bütün kâinatın üstünde, kabul etseniz de etmeseniz de, bir Yaratıcının var olduğu hissedilir: Var! İnkâr etseniz bile bu var. Ve O'nun gönderdiği, bildirdiği kurallar, gönderildiği toplumun anlayışına göre şekillenmiştir. Ve bu şekillenmenin sonunda da bir hayat oluşmuştur. İşte yaşadığımız hayat bu. Bunu kendinizden soyutlamanız mümkün değildir. Ben rasyonel bir insanım, liberal bir insanım, kendimi öyle görüyorum; laik bir insanım, kendimi öyle görüyorum; ama bütün bu görmelerimin ötesinde din benim genlerimin

içinde, kendimi ondan soyutlayamam. Zaten, insan olmanın temel vasıflarından biri, sizin dine olan ilginizdir. Peki, dinle ilgisiz olan insan iyi bir insan olmaz mı? Hayır, kesinlikle böyle bir şey söylenemez. Dinsiz insanları kötü görmek, böyle bir şey düşünmek abesle iştigaldir. Ama, sizin dinle olan ilginiz kendi insanî vasıflarınızda, kendi değerlendirmenize bağlı olarak, sizi belli noktalarda bir rahatlatma hissine götürüyor. Toplumsallaşma dediğimiz, yani toplumun birbirine kenetlenmesinde belli harçlara ihtiyaç vardır. Bunların başında dil gelir. Farklı dinlere mensup olsalar bile, dil, insanı birinci derecede bağlar. Din ise, bu dil ile birbirine bağlanmış olan topluluklar arasında, aynı tebensümden, aynı bakıştan, aynı anlayıştan yararlanma ve paylaşma imkânını sağlar. Bu açıdan, dinin insan hayatı üzerindeki önemi büyük ve önemlidir. Dinin tarifinde de bu vardır. Din; insanı, yaradılışından ölümüne kadarki süre içerisinde eğitmek için, ama en iyi şekilde eğitmek için; en iyi insan, en güzel insan, en hayırlı insan olmak üzere var olan bir kurumdur. İnsanı eğiten bir kurum olduğu için, onu inkâr etmeniz mümkün değildir. Bugün, bu noktalarda tabii, içinde yaşanan topluma göre birtakım sıkıntılar doğuruyor. Eğer siz dini fevkalade kalıplaşmış, birtakım kuralların esiri veya emredicisi olarak görürseniz, o vakit siz onun esiri olursunuz. Böyle bir durumda, insan hayatında da kölelik başlar. Halbuki insan, özgür varlıktır. İnsanoğlunun fitratı o. Fıtratta özgürlük var. Özgür olduğunuz için, hele müslüman olarak, başka bir kayda tâbi değilsiniz, Tanrı ile başbaşasınız. Böyle olunca, din insan hayatını rahatlatan, güven altına alan bir kurumdur.

Dünya benim, dünya bana ait, ege-menlik bana ait, ama benim Yaratanım, elbette ki ontolojik olarak evrenin ege-

meni, hakimi. O son derece normal. Benim onunla Tanrılaşmak gibi bir iddiam söz konusu olamaz ki. Mümkün değil zaten böyle bir şey düşünmek.

A.A.Ç. - Din ile halk inanışları arasında, her ikisinin de inanç unsuru olması bakımından kuvvetli bir bağ vardır. Semavî dinlerin, özellikle de İslâmîyetin varlığına rağmen Türk halk inanışlarının sürmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

E.R.F. - Bu soruda benim düzeltmem icap eden bir şey var. Din ile halk inanışını iki ayrı kulvarda yürütemezsiniz. Ancak bunu batıl itikat anlamında söylüyorsanız, batıl itikatlar; insanın yaşadığı çevre, coğrafya, kültür ortamı, ekonomik, tarihî ve siyasetin şartları ile ilgili olan birtakım unsurlardır. Bunlar, size, değerlendirmesine bakmaksızın, nesilden nesile, ne olduğu bilinmeden de aktarılır. Din ve İslâmîyet dediğiniz zaman çok farklı bir manzara ile karşılaşılıyorsunuz. İslâm, bilebildiğim kadarıyla, yer yüzünün en akılcı dinidir. Pozitivist bir dindir demiyorum, Ougüst Comte'un söylediği pozitivizmden söz etmiyorum, ama en akılcı dindir. Çünkü, akılı olanın dini vardır. Aklı olmayanın din ile sorumluluğu, yükümlülüğü söz konusu değildir. Böyle olunca "akılcı din" derken neyi kastediyorsunuz? Burada, çok kısa da olsa, Kuran-ı Kerim'in mahiyetine dikkat etmek lazımdır. Kuran-ı Kerim, 610 yılında, dünya coğrafyasının belli bir coğrafyasında, yani Mekke bölgesine, Allâh tarafından gönderilmiş olan bir dindir. Bu bir tarihî olay. Bu tarihi olayın muhatapları belli: Mekke toplumu, 622'den itibaren de Medine ve Hicaz toplumu, o bölgenin toplumu. O insanlar, orada, 610 yılından önce, yüzlerce yıl önce de yaşıyorlardı. Bir kültürleri vardı. Bizim, yuvarlak ifadeyle "cahiliye kültürü" dediğimiz kültür vardı. Bu kültürdeki insanlar da, şu ya da bu biçimde;

sosyal hayat, aile hayatı, günlük hayat bakımından belli noktalara ulaşmışlardı. Bunlara kınayabilirsiniz, kınayamazsınız... Kınama dediğimiz olay, sizin daha sonra ulaştığınız “iyi” ile mukayese etmek suretiyle vardığımız sonuçtur. Ama, o bizim kötü dediğimiz; “ahlakî bakımdan çöküntüye uğramışlardı, fuhuş yükselmişti, şu kadar puta tapıyorlardı, berbat insanlardı” dediğimiz o toplumda, o dönemini ve daha sonraki dönemlerin bile hayranlığını gizleyemediği edebî bir gelişme vardı. “7 Askı” olarak bilinen “Muallâkat-ı Seba” ve belli edebî unsurlar Cahiliye toplumunda da alabildiğine artmıştı. Nesep ilmi, baştan sona orada gelişmişti. Bütün bunlar coğrafyanın zorunlu sonuçları. Çölde yaşayan bir insan ve kabile sistemi üzerine kurulu toplumsal bir düzende insanlar soyunu bilmek zorundaydı. Yine o coğrafyanın genel bir ürünü olmak üzere oluşan başka kavramlar vardı; mürüvvet ve yiğitlik kavramı bunların en önemlileriydi. İnsan olarak kişinin şerefi mensup olduğu kabileden geldiği için bu kavramlar önemliydi. Kabile ne kadar güçlü ve asilse, kişinin gücü ve kudreti artmaktaydı. Ben bu konuyu, teferruatlı bir biçimde, “Ortadoğu’da İslâm” adlı makalede yazmıştım. Bütün bu insanların yaşadıkları bir halk inancı... Hangi şekilde olursa olsun; ister putperest olsun, ister tevhid dinine mensup olsun. Nitekim, Hz. Peygamber döneminde, 610 yılından 632’ye kadar, Kuran-ı Kerim’in inzali döneminde de, gerek Kuran-ı Kerim’in âyetlerinin, gerekse Resulullâh’ın sünnetinin ortaya koyduğu yeni bir yaşama biçimi oluştu. Bu da yeni bir kültürleşme hadisesini doğurdu. Deyim yerindeyse, 610 yılından itibaren Mekke toplumu ile beraber o bölge bir kültür değişimine uğradı. Bu kültür değişimi, bugün bizim hayranlıkla izlediğimiz, ve takip etmekten de iftihar duyduğumuz bir dinin yol

açtığı kültür değişimi. Bu dinin meydana getirdiği kültür değişimi sonucunda da birtakım şeyler oluştu. Ve o din yayıldı. Mekke-Medine’den çıktı, bütün Hicaz Bölgesi’ni kapladı, daha sonra kısa zamanda Irak, İran, Suriye, Türkiye, Orta Asya ve Kuzey Afrika’ya yayıldı. Bir sosyolojik gerçek olarak, bütün bu yürüyüşlerde, Kuran-ı Kerim’in muhtelif âyetlerinde bunun izlerini bulmak mümkündür, sözgelisi kırk yaşına kadar Mecusî olarak yaşamış bir insan yada otuz yaşına kadar Kuzey Afrikadaki iptidaî yerli bir dine mensup olan bir insan, ya da elli yaşına kadar Orta Asya’da şaman kültürü ya da Budist anlayışıyla yaşamış olan bir insan, bu yeni dinin güzelliğini gördü. İslâm kültürüyle karşı karşıya geldi ve severek, gönülden isteyerek Müslüman oldu. Bu, derhal bir boyahaneye girip de, üstüne boya atılıp rengi değiştirilen araba değil ki! İnsan bu!.. Düşünen bir varlık; hisseden bir varlık; duyan bir varlık; nefret eden bir varlık... O zamana kadar oluşturduğu birtakım âdetlerini, anlayış ve değerlendirmesini, olsa olsa “tevhid”e aykırı gelmeyecek, putperestliğe iz bırakmayacak şekilde Müslümanlaştırma yolunu tuttu. Ama yine Budizmden, Şamanizmden, yine iptidaî dinlerden izler var ya da davranışlar var, ama bu adam müslüman, hem de samimi müslüman.

A.A.Ç. - Türklerde de eski dinlerin izlerini görüyoruz. Türbeler etrafında meydana gelen inanış ve gelenekler buna örnek verilebilir.

E.R.F. - Türbe ziyaretleri Araplarda da, Kuzey Afrika’da da, İran, Türkiye ya da Orta Asya’da da görülen bir hadise. Bu, dinin yozlaşması değildir. Dinin; insanlarda; onların anlayışlarına, kültür düzeylerine göre yansımış ve toplumsallaşmış bir şeklidir. Ben gidip bez bağlamıyorum, mum dikmiyorum, ama evli-

yaya karşı değilim. Çünkü ben alp kültürünü, eren kültürünü ve bu kültürün dayandığı ana kültür kaynağını biliyorum. İstesem de istemesem de ona karşı saygı duyuyorum. Meselâ Ahmet Yesevî'nin türbesini, Hacı Bektaş Veli'nin külliyesini görüp de duygulanmamak mümkün değil. Hem, mezar ziyaretinden neden bu kadar korkulur anlayamıyorum. Bu, bir halk inancı. Bez bağlama, nazar değmesi vs. gibi inanışların Kuran'la ilgisi yok, bunlar din de değil, ama bunlar kültür. Bir kültürün unsurları bunlar. Bunlar doğduğu kültürün rengini alır. Bunun için biz bunu Türk müslümanlığı, Arap, Afrika, Avrupa ya da Acem müslümanlığı olarak değerlendiriyoruz. Bu, kesinlikle müslümanlıkları çoğaltmak için değil, tam tersine kültürel şekillenmeyi belirtmek için kullanılan bir kavram. Kuran; Işık tek olmasına rağmen, onun gönderdiği ışık zerrelere milletler veya bireylerde çok farklı şekilde yansıyor, huzmeleri farklı. Belki basit bir örnek olacak, Arabistan'da, Mısır'da, bir adam, Kuran-ı Kerim'i başının altına koyarak camide uzanabiliyor, ama bir Türk için bu çılgınca bir şeydir. Çoğunlukla anlamı anlamasa bile, bir Türk için Kuran-ı Kerim büyük bir manevî kaynaktır, baş tacıdır. Bunun için onu başının altına koyan birine kızar. Bütün bunlar bir bakış açısı, bir değerlendirme. Buna bağlı olmak üzere yorumları ve anlayışları farklılaşıyor. Onun için, batıl inanışlara rağmen, Türkiye'de İslâmîyetin, halk inanışlarıyla birlikte yaşamasının temel nedenlerinden biri bu. Bizim kültürümüzün çok sağlıklı denebilecek unsurlarından biri. Bunlar arasında insanları ataletle sevk edenleri de var. Bunları tashih etmek gerekir. Gelenekler, yaşanan toplumun, onu yaşayan insanların yaşayışlarına ve bakış açılarına göre yenilenir ya da kaybolur. Her yenilenmede, içinden doğdu-

ğu toplumun rengini alır. Önemli olan, bunların kültürdeki izleridir. Eğer, toplum olarak başka bir toplumun kültüründeki gelenekler ve kültürel diğer unsurlar taklit edilirse toplumunuz zaafa uğrar. Bu ikisini birbirinden ayırmak zorunludur. Bunun için ben, hassasiyetle bu mesele üzerinde sürekli olarak duruyorum.

A.A.Ç. - Ülkemizde "devlet ve din" konusu tartışılan konular arasında. Konuyu incelediniz. Bu kavramlar üzerinde durabilir misiniz?

E.R.F. - Benim bir kitapta toplama çalıştığım bilgileri, bir soruyla cevaplamamı istiyorsunuz, ama özetlemeye çalışayım.

Din; insanların hayatını düzenleyen ve onun, beşikten mezara kadar, hayatını renklendirip şekillendiren; iyi insan ve iyi toplum olma kurallarını gösteren, önünü açan bir emirler manzumesidir. *Devlet* ise bu manzumenin şekillenmesi ile alâkahlı vücut bulmuştur. İnsanların, bu düzen içerisinde, kendi hayatlarını sürdürebilmeleri için buldukları bir manevî kavram, deyim yerindeyse bir tüzel kişilik. İslâma göre, eğer devlet olmazsa anarşi doğar. Din, Kuran-ı Kerim, kesinlikle, insanların kuralları içinde yaşamasını ister. Onun temel amacı ahlâkî bir toplumun oluşmasıdır. Ahlâkî bir toplumun oluşması için de bireylerin kurallara uymak mecburiyeti vardır. Toplumsal düzende, kişinin tek başına ahlâklılı olması yetmez. Toplum halinde bu hale gelindiğinde, işte o zaman mükemmel devleti yakalayabilirsiniz. Bunun için *Kuran-ı Kerim*, *bütün insanları ve müminleri hayırda; yani güzellik ve iyilikte birbiriyle yarışan insanların bir aradılığı şeklinde tarif eder*. İnsan olarak, mümin olarak hedefimiz iyilik ve güzellikte yarışmaktır. Bu yarışta, herkes, göğüsleyebildiği mertebedeki duru-

muna göre değer kazanır. Bu, kişilerin nazarındaki değer kazanma değil, Tanrı nazarındaki değer kazanmadır. Her insanın başına bir polis dikmekle toplumu, dolayısıyla devleti ayakta tutamazsınız. Devleti ayakta tutabilmek için insanların polisinin kalbinde olması lâzımdır. Böyle olunca, karşımıza farklı anlayışlar çıkıyor. Bir kısım insanlar diyorlar ki; “mademki din, doğrudan doğruya, Tanrı tarafından insanlara gönderilmiş olan bir emirler manzumesidir, o zaman, bu manzumenin, devlet denilen tüzel kişilik tarafından da harfîyen uygulanması lâzımdır, ancak o zaman Allâh’ın emri yerine gelmiş olur”. Böyle bir şey söz konusu değil. Neden değil? *Kuran-ı Kerim, yatay ve dikey boyutu olan görüşler manzumesidir*. Dikey boyut insanlığın var oluşundan günümüze kadar, Hz. Peygamber de dahil olmak üzere, Allâh’ın bütün insanları yaratırken onların hamuruna koyduğu, onlara kendi ruhundan üflediği evrensel değerlerdir. İnsan öldürmeyi teşvik eden bir topluma rastlanamaz. Kötülüğü teşvik eden bir din yoktur. Bunlar bütün dinlerde; Yahudilikte, Hristiyanlıkta, Konfüçyizmde ya da Budizmde de var olan müşterek değerlerdir. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde söz konusu edilen unsurlar bunlardandır. Kuran-ı Kerim’in bir de yatay boyutu vardır. Bu yatay boyut, kendisini kabul ettirebilmek için, indirilmeye başlandığı günden son güne, yani son cümlesine kadar, hitap ettiği toplumun toplumsal boyutudur. 610 yılında ya da 620 yılında yaşayan bir insanın şu an üzerinde oturduğumuz koltukları düşünmesi mümkün değil. O dönemin yaşama şekli buna imkân tanımıyordu. O zaman, o insan için temiz bir yere oturmak önemliydi. Günümüzde bunu “Hz. Peygamber koltuğa oturmamıştı, Kuran-ı Kerim’de bu yoktur” biçiminde yorumlamaya kalkmak, din ile devleti çatışma

haline sokmaktır. Orada, o toplumsal boyutta meydana gelmiş olan günlük hayat ile ilgili birtakım kurallar, sizin için, laboratuvarında kullanacağınız örnek malzemelerdir. Onlar, bütünüyle uygulanması zorunlu malzemeler değil; yeniden yapılandırılması, yorumlanması gereken hazırlık malzemeleridir. Bu yapı ve yorumdan sonra yeni kurallar getirmek zorunluluğu vardır. Fıkhi hükümler ya da muamelât denilen hükümler buna aittir. Devlet de bu muamelât ile alâkah hükümleri, içinde yaşanan döneme göre, yine Kuran-ı Kerim’in istikametinde, insanın kendi hayatını tabii bir biçimde sürdürebileceği şekilde yeniden yorumlar, yeniden oluşturur ve kurduğu noktada dini hükümler içine girer. Böylece din ile devlet arasında bir çatışma sözkonusu olmaz. Zaten, din ile devlet birbirinin tamamlayıcısıdır. Her iki kurum da müreffeh toplumu oluşturma durumundadır. Esasen Kuran-ı Kerim’de bir toplumdan istenen belli şeyler görülür: Bir tanesi *hayırda (iyilik ve güzellikte) yarıyan bir toplum; bir başkası adaleti yerine getiren bir toplum düzeni*. Sadece güçlülerin, zenginlerin hakkını ön plâna alan bir devlete devlet denmez. Hak ve adalet toplum hayatının vaz geçilmez unsurudur. Kanaatimce, bunlar arasında en önemli olan bir başka husus da *işin ehline verilmesi yolunda yapılacak yapılanma, yürütme ve yönetimdir*. Kuran-ı Kerim’de, Allâh’ın bize toplumsal düzenle ilgili olarak duyurduğu önemli mesajlar var. Birincisi, “Ben, yanımda beni temsil eden başka bir toplum ya da kişi istemiyorum, şirke tahammülüm yok, ortak kabul etmiyorum”. İkincisi, Sosyo-ekonomik adaletsizliklere isyan ediyorum. Fakirlerin, çocukların, kölelerin ezildiği, sadece gücü yetenlerin sözünün geçtiği bir toplum, insan toplumu değildir. Ortadaki bu uçurumun behemehal yok edilmesi lâzımdır. Üçüncüsü, geçmiş

toplumlar gayri ahlâkî bir düzene tabi oldukları için yok olup gitmişlerdir. Siz de yok olup gitmek istemiyorsanız tarihten, geçmişten ibret alarak hayatınızı düzene koyun. Hayatınızı düzene koyarken de, Kuran-ı Kerim’de size verilen mesajları, içinde yaşadığınız şartlara göre; yeniden yorumlayın, yeniden yapın ve onu geliştirin, örnek toplum olun. Böyle bir toplum nasıl olacak Sayın Çınar? Sadece sizin iyi giyinmeniz, iyi konuşmanız örnek bir toplum olmak için yeterli değildir. Örnek toplum müreffeh ve aynı zamanda lider toplumdur. Örnek toplum büyük toplumdur, bu büyüklük sadece nüfusla alâkalı değil, beyin genişliği ile ilgilidir. Elektriği bulan Edison’a dualar ediyoruz. Uçağı bularak uzağı yakın eden ya da bilgisayarı hayatımıza koymak suretiyle hayatımız kolaylaştıran insan hayra vesiledir. O halde müslümanın Allâh katında da bu mertebeye ulaşabilmesi için üretmesi ve egemen olması şarttır. İşte yeryüzü egemenliği bu!

Büyüklük, gücün insanlara karşı bir zulüm mekanizması olarak kullanılması, despotlukla onun elde edilmesi de değildir. Bugün Amerika da “büyük” devlet olarak görülür. Sanayii, para ve silâh gücü bakımından bu doğru, ama adaletli olmadığı için büyük sıfatını hak etmiyor. O halde birey, toplum ya da devlet adaletli olduğu ölçüde büyüktür. İnsanların; rengine, dinine, diline, cinsiyetine bakarak adalet tesis etmek mümkün değildir. Adaleti yerine getirmediğiniz ve Allâh’ın hikmetini yerine getirmediğiniz sürece adaletli olamazsınız. Adaletin merkezinde olan insanı kırdığınız zaman, devleti kırmış olursunuz; oysa devlet insanla var olur. Bunun için var olan bütün imkânların paylaşılması gerekir, paylaşım olduğu ölçüde güçlü olunur.

Burada konunun sosyo-politik boyutu üzerinde durmayacağım, bu konu

hakkında bir hayli yazı yayımlamıştım zaten.

A.A.Ç.-Türkiye’de son zamanlarda “Türk müslümanlığı” kavramı ve bunun etrafında yeni bir söylem gelişti. Kimi araştırmacı ve uzmanlar ise müslümanlığın milletlere göre şekillenemeyeceğini ileri sürüyor, bu kavramı kullananları eleştiriyorlar. Sizce, millet adını “müslümanlık” kavramı ile birlikte kullanmak gerçekten İslâm’a aykırı bir durum mudur? “Türk müslümanlığı” kavramı ile ne söylenmek isteniyor?

E.R.F. - Türk müslümanlığı kavramı benim bulduğum bir kavram değil, ama ben bu terimi 1960’lı yıllardan itibaren kullanıyorum, çok yazdım. Bunun için bir hayli de tenkit edildim, ilâhiyatçı meslektaşlarım bile beni tenkit ettiler, Allâh razı olsun hepsinden. Türk müslümanlığı kavramı, ilk defa Yahya Kemal Beyatlı tarafından kullanılmıştır. Yahya Kemal’in kullanmış olduğu bu iki kelime, bana, büyük bir tarih gibi gelir. Neden öyle görürüm? Sevgili kardeşim, din; tek tip tencere üreten bir fabrika değil ki! 6 numara tencere, 8 numara tencere, 5 numara ibrik vs... üreten fabrika değil. Din, muhatabı insan olan bir kurum. Muhatabı insan olunca; *din, insana göre şekillenir*. Konuyu basit örneklerle somutlaştırayım: Bazı insanlar soğanı sever, bazıları nefret eder; bazı insanlar kırmızı giymekten hoşlanır, bazı insanlar kırmızıyı görünce İspanya’da arenaya çıkmış boğaya döner. İşte din, muhatabı insan olduğu için, insanın da aklına yöneldiği için, insan da aklı mertebesinde bu dini kavrayabileceği için, artık insan ile din arasında koparamayacağınız birliktelik oluşur. Bu birliktelik, kişi hangi coğrafyada yaşıyorsa, hangi tarih ve şartların ürünüyse, hangi ekonomik şartlar içerisinde yer alıyorsa ve en önemlisi hangi kültür düzeyinde ise, o zaman din bu yapılara göre bir değer ka-

zanır. Kuran-ı Kerim, yeryüzündeki bütün müslümanlar için, hangi mezhep ya da inanıştan olursa olsun, tektir. Ama bu tek kitabın, günümüze kadar binlerce yorumu yapılmıştır. Günümüz Türkiye-sinde bile farklı yorumlar var; başka ülke ve toplumlarda da böyle onlarca, yüzlerce farklı anlayış sözkonusu. Kuran-ı Kerim'e *İslâm* diyoruz. Kuran-ı Kerim'le beraber Hz. Peygamberin 23 yıllık peygamberlik süresince yaşanmış olan hayatına *İslâmîyet* diyoruz. Kuran-ı Kerim'le beraber Hz. Peygamberin sünnetinin, bu dine inanan insanlar tarafından anlaşılın, yaşanan, savunulan, doğru veya yanlış diye savunulan şekline ise *müslümanlık* diyoruz. Müslümanlık, dinin ya da İslâmın kültürleşmiş şeklidir. Böyle olunca, milletlerin müslümanlık anlayışları doğar. Türk milletinin müslümanlık anlayışı da farklıdır. Bugün Kazakistan'a, Kırgızistan'a, Azerbaycan'a gittiğimde, mezhebi farklı olsa bile, yine aynı şeyleri paylaşıyorum, hissediyorum. Kültürün birleşmiş şekli bunu sağlıyor. Burada, Türk müslümanlığı derken kastettiğim bu. Kuran'ı en iyi yorumlamış ve özümsemiş kavim, bana göre Türk kavmidir. Kuran-ı Kerim'in özü iyi insan olmak ve insanın aziz kılınmasıdır. Kuran-ı Kerim'e göre insan, azizdir. Kuran-ı Kerim'e göre insan, Allâh'ın sıfatlarının mazharıdır, yani Allâh'ın sıfatları insanda yansır. Kesinlikle mukayese edilmez ama; Allâh, bir anlamda, kendi benzerini yaratmıştır. Çünkü kendisinden insana, ruhuna üflemiştir. Böyle olunca bizim din ile alakalı yaklaşımımızda da, değerlendirmemizde de bu anlayış fevkalade önem kazanıyor. Bu öneme dayalı olmak üzere de insanın kendi kültür bütünlüğünü sağlaması açısından, atalarından gelen, bu güne kadar yaşamış ve yaşatılmış olan bu bütünlüğe sahip çıkması gerekir. Çocukluk yıllarımda, sözlü anlatmalara göre on-

dan önceki dönemlerde de; ki ben bir hoca ailesinden geldiğimi ifade etmiştim; *benim toplumumda, kadın-erkek ayrımı diye bir ayrımı biz yaşamadık*. Onbir-onikinci yüzyıla Orta Asya'ya gidiyorsunuz, Hoca Ahmet Yesevî dönemine bakıyorsunuz orada da yaşanmamış. Onüçüncü yüzyılda Anadolu'ya geliyorsunuz, orada da yaşanmamış. 15-16. yüzyıllarda da yaşanmamış. Ne zaman ki Arap ve Acem kültürü içerisinde, onların yaşayış biçimlerini taklit etmeye başlamışsınız, bu taklidin sonucunda kültür kırılması başlamış. Bu milletlerin kültürleri, din diye algılanmış. Din, insanın derinliklerine kadar nüfuz eden ve her şeyin önünde olan bir güçtür. Böyle olunca, dini yanlış algılamadan, başka kültürleri kendi kültürümüz gibi anlamaktan kaynaklanan durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, din milleti birleştiren bir kurum değil, parçalayan bir kurum haline gelir. Bunun için bizim, kendi geleneksel kültür anlayışımızın İslâm ile özleşmiş ve kaynaşmış olan kısımlarını sürekli diri tutma zorunluluğumuz var. Bugün Ahmet Yesevî'yi, Hacı Bektaş Veli'yi, Mevlâna'yı, Yunus Emre'yi, Hacı Şaban-ı Veli'yi niye seviyoruz? Niye yüceltiyoruz? Bu insanlar bizden çok mu akıllıydı? Bunlar uzaya mı gitmişlerdi? Elektiriği mi keşfetmişlerdi? Hayır! Ama bunlar insanı keşfettiler, insan dolayısıyla Kuran'ı keşfettiler. Çünkü Kuran, Allâh ile insan arasında bir bağ oluşturuyor. Bu bağın sağlam atılması lâzım. Bu bağın sağlam olabilmesi için insanın da yüceltilmesi lâzım. Bu, insanı Tanrılaştırma değil. Hayır, kesinlikle değil! Tanrı'nın özene bezene yarattığı bir varlığı, ona şekil ve kendinden ruh verdiği bir varlığı yok saymak, yüceliğini görmemek mümkün değil. Ama şekil, ruhun önüne geçmemelidir. Türk müslümanlığı da budur. Bunun için de ben bu kavramı kullanıyorum. Mevlitte, Süleyman Çele-

bi, Peygamberden bahsederken “ümme-
tin olduğumuz devlet yeter” diyor. Onun
ümmeti nasıl olunur? Onun ümmeti sev-
gi ile olur. Sevgi de insanları kırarak, gö-
nüllerini zedeleyerek, zorlayarak, kendi
doğrularını zorla kabul ettirerek sağlan-
maz. Bu, insanı, yaradılış sırrını göster-
mek suretiyle işe sevk etmek ve bu yolda
yürütmekle sağlanır. İşte Ahmet Yese-
vî, Hacı Bektaş Veli, Mevlâna ve Yunus
bunun için büyük. Hacı Bektaş Veli'nin;

*Hararet nardadır sacda değildir
Keramet hırkada tacda değildir
Her ne arar isen kendinde ara
Kudüs'te Mekke'de hacta değildir.*

sözü insanın bu yanını göstermesi baki-
mından önemli bir işarettir. Buna göre
insan her şeyi kendinde aramalıdır. Ku-
ran-ı Kerim'de “kitabını oku” diyor. Bu
ilk emir olan ikra(oku!) değil; ahirete gi-
dildiğinde, “bu dünyada yapıp ettiklerin
hakkındaki kitabını oku” anlamında.
Yapıp ettiklerinizde, Kuran'ın özüne uy-
gun bir biçimde yaşayıp onları ortaya ko-
yabilmişseniz o zaman sizin kitabınız
herkesin kitabı olur. Kuran-ı Kerim'in
istediği de budur. Paylaşan, seven ve Al-
lâh'ı korkuyla değil, sadece sevgiyle ku-
caklayan bir anlayış: Türk müslümanlı-
ğının özü budur. Bir hadise göre “Hik-
metin başı Allâh korkusudur”. Halbuki
burada “takva” çok ince bir biçimde orta-
ya konmuştur. Hikmetin başı ahlâkî ger-
ginlik alanında bulunmaktır. Ahlâkî
gerginlik alanı, kişinin her an hesap ve-
receği bir Yüce Makam'a karşı sorumlu-
luğu hissetmek demektir. Ahmet Yesevî,
Hacı Bektaş Veli, Mevlâna ya da Yu-
nus'un söylediği bu. Yunus Emre, Tap-
duk Emre'ye, “senin kapından eğri odun
bile giremez” diyor. Bunlar, bize bugün
küçük hikayeler gibi geliyor, ama sem-
bolik anlamı var: doğru olmak. İşte, din
bu! Esas din, bu! Din; sakalının boyu,
şekli; sırtınızdaki elbise, başımıza örttü-

ğünüz örtü, elinizdeki tespih ya da gitti-
ğinizin haccın sayısı değildir; bunların
hepsi birer araçtır, canım. Araçları amaç
haline koyduğunuz zaman, inandığınızı
söylediğiniz dine esas ihaneti yapıyorsu-
nuz demektir. Bunlar, böyle yaşanması
halinde daha mutlu olunacağı yolunda
yapılmış olan tavsiyelerdir. Türk müslü-
manlığı kavramı ile benim söylemek istediğim kısaca budur.

A.A.Ç. - Çalışmalarınız arasında İslâm
mezhepleri tarihi ve tarikatlar özel bir yer tu-
tuyor. İslâm'da bunca mezhep ve tarikatın
ortaya çıkışının sebebi nedir? Mezhep veya
tarikatların varlığı, uzun süreçte, milletin
bölünmesine sebep teşkil eder mi?

E.R.F. - Kuran-ı Kerim'i nazarı iti-
barıyla bu mezhep ve tarikatların ortaya
çıkması kadar doğal bir şey olamaz. Ku-
ran-ı Kerim'de, Musevîlikten ve Hristi-
yanlıktan farklı olarak, dini belirleyen
bir kurul yoktur. İslâm'da, kişinin müs-
lüman olup olmadığını belirleyen üç ku-
ral var: Birincisi Allâh'a inanmak, ama
şirk koşmadan; ikincisi Hz. Muham-
med'in son peygamber olduğuna inan-
mak; üçüncüsü ahirete inanmaktır. Sev-
gili kardeşim, bu üç esasa inanan her ki-
şi müslümandır. Ahiret inancına dayalı
olarak; sırat vardır, şekli böyledir; cen-
net şöyledir, cehennem böyledir vb. aklı-
nıza gelebilecek on binlerce soruyu tartı-
şabilirsiniz, bunları tartışmaktan dolayı
dininize bir zarar gelmez. Bunlarla ala-
kalı konular yüzlerce yıldır tartışılıyor,
halâ çözülebilmemiş değil. Daha geçenler-
de, gazetelerin birinde, Mısır'daki bir bil-
ginin, “Âyette geçen, Kudüs'teki Mesci-
dü'l-Aksa, Peygamberimizin Mirac'a çık-
tığı yer değildir” haberi çıktı. Bu konuda
kıyametler koptu. Bir kısım âlimler bu
görüşe karşı çıkarken bazıları da “Ku-
ran-ı Kerim'de Kudüs'te olduğuna dair
böyle bir bilgi yok” dediler. Bu konuyla
alakalı daha neler söylenecek. Peygam-

bere vahiy getiren meleğin şekli şöyledir, böyledir konusunda tartışmak sizi dinden çıkarmaz. Hatta Allâhın varlığına inandıktan sonra, onun sıfatları hakkında tartışmak da sizi dinden etmez, önemli olan onun varlığına imandır. Birçok mezhep işte bu gibi konulara dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Kuran-ı Kerim toplumlar ve insanların anlayış seviyelerine, bakış açılarına göre şekil kazanır. İşte bu şekle biz, mezhep diyoruz. Kuran-ı Kerim ve sünnetin belli bir kişi, kurum, kuruluş veya toplum tarafından kavrama anlayışı ve anlatılış şekli mezheptir. Onun için mezheplerin varlığı son derece doğal. Kuran-ı Kerim’de kilise teşkilâtı yok, papalık yok. Hz. Peygamber de dahil, peygamberden sonraki insanların bile, bu anlamda ciddi bir teşkilât ikame etmeleri söz konusu değil. Çünkü haramı, helâli belirleyen Allâh, peygamber sadece onun ne olduğunu göstermiştir. Böyle olunca, insanlar, peygamberden sonra, bu dini, kendi anlayışlarına göre muhtelif toplumlar halinde oluşturma yoluna gitmişler. Buna biz, mezhep diyoruz. Mezhep, üzerinde yürünülen yol demektir. Kurum ve kurallarıyla oluşan bir şey bu. Tarikatlara gelince; bir anlamda doğrudan doğruya dinin özüne yönelerek onun manevî yönünü, yine insanın kendi ruh dünyasına dayalı olmak üzere ortaya koymaya çalıştığı oluşumlardır. Tarikatlar, özellikle İslâm tarihinde, kriz dönemlerinde, ciddi biçimde büyümüş ve gelişmişlerdir. Bu dönemlerde pekçok tarikat doğmuştur. Tarikatlardan önceki dönemlerde bir züht hayatı vardır. İnsanların siyaset vb. unsurlardan çekilerek kendi kendilerini tatmin etme yolundaki hayat tarzlarıdır bu. Zühd, bana göre, tasvip edilmesi gereken bir yol değildir. Kuran-ı Kerim, insanların aktif olmasını ister. İnsanların, behemehal çalışması, yaratması ve üretmesini ister. Züht ise insan-

ların bunlardan geri çekilmesini ister. Oysa İslâmın buna tahammülü yoktur. Kuran-ı Kerim’e göre her insan çalışmalı, üretmeli ve ürettiğinin ürününü yemelidir. Bunun için Ahmet Yesevî müritlerini bir mesleğe yöneltmiştir, kendisi de kaşık üretmiştir. Hz. Peygamber de bunlardan biridir. Kendisi ayakkabı tamir ediyor, yamalarını kendisi dikiyordu. Bütün bunlara bakacak olursak, İslâm tarihi boyunca, mezhep veya tarikatların varlığını doğal kabul etmek gerekir. İslâmın gelişme dönemlerinde mezheplerin doğuşu son derece hayırlı olmuştur. Her bir mezhep, Kuran’a bir bakış açısı getirmek suretiyle zenginleştirmiştir. Daha birinci yüzyılı bulmadan, sayısı yüzleri bulan kelâm okulları meydana gelmiştir. Bunlar; Kuran-ı Kerim’i anlama, yorumlama ve yürütme yolundaki bakış açılarıdır. Bütün bunlar, kanaatimce, sürekli üretildiği için, Kuran-ı Kerim tabu gibi dokunulmaz hale getirilmediği için, sürekli yeni fikirler ürettiği için fevkalade hayırlı olmuştur. Ama, vakta ki iç savaşlar sonunda müslümanlar, Kuran-ı Kerim ve sünnet-i Nebvî’yi dünyevî çıkarlar için değerlendirmeye başlamış ve görüşlerini bugünkü siyasî partiler gibi tek doğru olarak ortaya koymaya başlamışlar, mezhepler o zaman zararlı olmaya başlamıştır. Yani bir şey üretmeden, sadece üretilmiş olanın muhafazası, korunması adına, kendi doğrularının tek doğru olduğu iddiasını sürdürmüşlerdir. O zaman ben ve onlar anlayışı ortaya çıkmıştır ki Kuran-ı Kerim’de en büyük tehlike budur. Çünkü her şeyde bir doğru vardır. Hiç kimse bilerek batıla inanmaz. Ben, mezhepler tarihçisiyim, bu güne kadar hiçbir mezhebin; “Ben Hak mezhep değilim” dediğini okumadım. Hariciler kendilerini adalet ve doğruluğun temsilcisi olan mezhep olarak görüyorlar. Mutezile de öyle görüyor. Caferiler de aynı şekil-

de. Görüşlerin varlığı doğaldır, ancak tehlike tek doğrunun kendi doğrusu olduğunu savunmaktır. Bunun dışında mezhepler, özellikle doğuş ve gelişme dönemlerinde, İslâmın fikrî zenginliklerine çok yararlı hizmetlerde bulunmuşlardır.

A.A.Ç. - Günümüzde de tarikatların varlığı biliniyor. Türk kimliğinin oluşumunda Türk tarikatlarının faydaları olmuş mudur? Çağdaş dünyada bu tür oluşumların devam etmesinin sebepleri neler olabilir? Günümüzde, bu yapılanmalara gerek var mıdır?

E.R.F. - “Türk kimliğinin oluşumunda Türk tarikatlarının faydaları olmuş mudur?” sorusu, kanaatimce yersiz bir soru. Eğer Türkleşme safhasında, Türk kimliğinin oluşma safhasında Türk tarikatları olmasaydı, bugün bizim Türk varlığından söz etmemiz mümkün olmazdı. Ben, buna, bu kadar çok inanıyorum. Bu yüzden, birçok arkadaşımın, bu nevi mutasavvıflara, tarikatlara çok önem verdiğim için, eleştiri de aldım. Hakkımda konuşanlar da oldu, tarikatçılıkla da itham edildim. Ama, bu bir gerçek. Neden gerçek? Eğer yeryüzünde, bu kadar iddialı konuşuyorum, Türk kültürü olarak Yunus, Mevlâna, Hacı Bektaş, Ahmet Yesevîlerle varsak bunu başka nasıl izah edebiliriz. O dönemde; Türk Dünyasında, İran’da, Kuzey Afrika’da da ulemalar var. Bunlar bilim adamları, bilim dünyasında çok şeyler yapmışlar, onlara bir şey söyleyemiyorum. Ama, insanı, bir anlamda içinde bulunduğu şartları, bütün olumsuz durumlarına rağmen, hayatı yönlendirmeye ve onu yeniden yapılandırmaya ve hayatı anlamaya sevk eden şey bizim o dönemdeki tarikatlarımız olmuştur. Onüçüncü Yüzyıl Türkiye’si, bizim kendi kendimiz ve Haçlılar tarafından parçalanma noktasına gelmiştir. Böyle bir ortam içerisinde Yunus çıkıyor, Hacı Bektaş çıkıyor, Mevlâna çıkıyor ve içinde buldukları top-

luma sesleniyor, doğruları ve birliği gösteriyor. Eğer onikinci yüzyılda Ahmet Yesevî hazretleri olmasaydı, tâ o dönemde parçalanmakta olan Orta Asya Türklüğü yok olacaktı. Yesevî birleştirici rol oynamasaydı, yanında yetiştirdiği her genci Batıda, Kızılelma’da yer tutmak üzere göndermeseydi ve o insanlar en zor şartlarda gelip Anadolu’yu bayındır hale sokmasalardı, ekip biçmese ve buradaki halkı irşad etmeselerdi, şu kadar orduyla buralarda ne kadar tutunabilirdik? Kılıçla kazanılan zaferler çok uzun ömürlü olmaz. Anadolu, Trakya, Balkanlar daha ordular gelmeden bir nevi Bacıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum denilen dervişler tarafından feth edilmişti. Bu insanlar, müslümanlığın sevimli, sıcak ve ılık yüzünü gösterdiler ve bir medeniyetin nasıl olması gerektiğinin tipik örneklerini sundular. Onun için, bizim kuruluş dönemlerimizde, tarikatlardan vaz geçmek mümkün değildir. Onların rolünü de inkâr edemezsiniz. Tarikatların hayatı da insan hayatı gibidir. İnsanlardaki doğum, bebeklik, çocukluk, gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık ve sonunda gelen ölüm gibi; tarikatlarda da belirli bir süre sonunda ölme devri başlar. Motivasyonla dolu; fetih heyecanıyla, üretme ve inancını yayma heyecanıyla dolu, toprağa sahiplenme ve orada kendi bayrağını, bir başka deyişle kendini var etme coşkusuyla dolu biri, bunlara kavuştuktan bir süre sonra motivasyonunu kaybeder, eskir. Tarikatlarda da bu, böyle olmuştur. Koşan insanlar birbirlerini ve kusurlarını görmezler, görseler de önemsemezler. Onların belirli bir amacı vardır: Hedeflenen yere en hızlı ulaşmak... Ancak hedefe varduktan, durduktan sonra birbirlerini ayrıntılarıyla fark ederler. Duran insan hali, tarikatların hallerine benzetilebilir. Motivasyonunu kaybetmemiş olanlar bir yana bırakılırsa, onu kaybetmiş olan tarikatlar; Osmanlı dö-

sembol oldu. Asker, polis veya güvenlik görevlisinin nasıl belirlenmiş giysisi varsa, dedi ki onlar da, bir kadın müslüman ise başını şu tarzda örtmelidir. Bunun şeklini de çizdiler. Buna, bugünkü ifadeyle “türban” dediler. Bu aslında “sık-mabaş”, türban da değil. Çünkü türban Fransa, Almanya, İngiltere’de, hanımların, belli davetlerde başlarına koyduğu şapkamsı nesnedir. Bizde türban olarak nitelendirilen şey ise “sık-mabaş”tır. Bu, propoganda yoluyla ülkemizde takdim edildi. Buna, bizim din görevlilerimiz de âlet edildi. Bu iş, bir anlamda, belli partiler tarafından siyasî bir mecraya sokularak, Türkiye’de, kadınlar açısından müslümanlığın göstergesi olarak takdim edilir hale geldi. Erkeklerde, belli ölçülerde sakal şeklinde ortaya kondu. Ben, buna karşıyım. Dini siyasileştirdiğiniz andan itibaren, birleştirici vasfını kaybeder, ayrıncı unsur haline gelir. Kuran-ı Kerim’deki ifadelere veya Hz Peygamber zamanındaki uygulamalara baktığımızda mümin kadınlar, o zamanla ilgili olarak başlarını örtüyordu zaten. Ama esir olan hanımlar, mümin olsa bile; başlarını kapatmıyorlardı. Bu, sınıf farkını gösteriyor, dikkat edin. Mümin kadınlar da tamamen kapalı değildi. Baş örtüleri omuzlarından aşağı sarkıyor ve göğüslerini kapatıyordu. O zamanki yaşama şartlarına içerisinde, dışarıya çıkan bir kadının, bugünkü gibi elbisesi de yok. Sadece vücut hatları belli olmayacak ve kendisini ortaya koymayacak tarzdaki bir kıyafet söyleniyor. Burada, kadının eziyete uğramaması için, başkaları tarafından taciz edilmemesi için, önleyici bir tedbir olarak sunuluyor. Bunun için, bunu bir iman unsuru, inanç unsuru halinde takdim etmemek gerek. Eğer normal şartlarda, Türkiye’deki 1940’lı yılların, Türk insanının köydeki veya şehirdeki kadının başını normal şekilde örttüğü gibi örtebilseydi, o zaman bu, sorun ol-

maktan çıkardı. Bu, “olmazsa olmaz” tarzında bir şekle sokuldu. Birtakım insanlar, namaz veya oruca göstermediği hassasiyeti bununla gösteriyor. Ben, bu konunun, siyasiler tarafından, özellikle de din görevlilerimiz tarafından, istismar edilmesinden fevkalade muzdaribim. Ve çok üzülüyorum. Okumak, üretmek, kendisini geliştirmek Kuran-ı Kerim’in emridir; farz olan budur. Ama siz “türban” dediğiniz örtüyü dinin birinci şartıymış gibi değerlendirirseniz, ben buna bir ilâhiyatçı olarak isyan ederim ve yanlışlığımı sergilerim. Böyle bir durum, dinde, Allâh yerine yeni bir hüküm ihdas etmek gibi bir şey olur. Allâh muhafaza, şirk koşmak denilen şeylerden biri de budur. Aslında bu, siyasilerimiz ve din görevlisi bazı arkadaşların hassasiyeti ile kısa sürede çözülebilecek bir meseledir, ama, bugün halâ kaşınmaya çalışılıyor.

A.A.Ç. -Muğla Üniversitesi’nin kurucu Rektörüsünüz. Üniversite’nin Fen-Edebiyat Fakültesi’nde 1992-1993 Eğitim-Öğretim yılında kurmuş olduğunuz ilk bölüm Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Bu bölümü, daha Türkiye’de adı bile bilinmezken açmaktaki amacınız neydi?

E.R.F. - Sevgili Abbas, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünün Muğla’da açılması, işin doğrusunu söylemek gerekirse, belki daha sonra gündeme getirilecek hususlardan biriydi. Çünkü Muğla, Ankara, İstanbul gibi merkezlerden çok uzak bir şehir. Ben, Muğla Üniversitesi’ne göreve başladığımda, Üniversitenin özellikle temel bilimler; fen bilimleri ve sosyal bilimler alanında; belli alanlarda mükemmeliyet merkezi olması için hazır birtakım imkânları bulabileceğimiz kanaatine ulaştım. İtiraf edeyim, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, benim zaafarımdan biriydi.

Ama Atatürk, 1930'lu yıllarda, Türk Dünyası ile alâkalı çok önemli sözler söylemiştir. Sovyetler Birliği'nin yakın bir gelecekte parçalanacağını, orada yaşayan özbeöz kardeşlerimiz, soydaşlarımızla alâkalı olarak kültürel, dil ve diğer açılardan hazırlıklı hale gelmemizi, onlarla teması yakalamamızı istemiştir. Onun dışında, benim çocukluğumdan itibaren, daha önce de söylediğim gibi, geçmişim ve kültürümle alâkalı duygusal bağlantım vardı. Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra, bu husus, bende bir aşk haline dönüştü. Türkiye ne yapıp edip bu ülkelerle irtibatı sağlamalı, bağı kurmalıydı. Avrupa, Rusya veya Amerika'nın kargaları bu soydaşlarımızın üzerine üşüşmeden, bizim, Hacı Bektaş Veli gibi "don(şekil) değiştirmek" suretiyle, bir güvercin olarak buralarda varlığımızı hissettirmemiz lâzımdı. "Don değiştirmek", biliyorsunuz Alevî-Bektaşî kültüründe önemli bir semboldür. Yani bizim inanışımızda, yeni bir kimliğe bürünmek suretiyle kendisini orada ortaya koyma, var etme demektir bu. Bunun için, hangi tarzda olursa olsun; yüz yıllar ve coğrafyanın getirdiği ayrılıklara rağmen, Türkiye Türklerinin lehçelerinde Arap ve Acem dillerinin tesiriyle oluşan değişikliklere rağmen, oralarda da Rusça veya başka dillerin etkisiyle birtakım kaymaların olmasına rağmen, bu insanlarla, Atatürk'ün de işaret ettiği gibi, bir soy ve kan birliğimiz var. Bunun için, bu insanlarla kültürel birliğimizin suretle sağlanması lâzımdır. Bunların sağlanacağı alanların başında da üniversiteler gelir. Bütün bu hedeflere katkı sağlamak amacıyla, bunun için, Muğla Üniversitesi açılır açılmaz, ilk isim Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nü kurmak oldu. Özetle söyleyecek

olursam, bu bölümü kurmaktaki amacım; Türkiye'nin kültürel, tarihî, siyasi ve ekonomik açıdan bu ülke insanlarıyla bütünlüğünü sağlamaya katkı vermektir. Açıkça, tereddütsüz söylüyorum, Atatürk'ün 1930'ların başında söylediği, ama 1940'lı yıllarda reddedilen bu anlayışı hayata geçirmek lâzımdır. Bunu Turancılık olarak algılamamak lâzım, hayır, ben öyle bir düşünce içerisinde değilim zaten. Bunu menfaat, duygu, tarih ve kültür birliği anlamında söylüyorum. Bu birliği düşünerek, Türkiye'nin en Batı ucunda, Türk Dünyasının Avrupa'ya açılan en son kapısı olan Muğla'da, bu bölümü kurdum. "Ey Kazak kardeşim! Ey Uygur kardeşim! Ey Kırgız kardeşim! Ey Azerî kardeşim! Ey Özbek, Yakut, Başkurt kardeşim!" diyebilmek ve onlarla olan bağlarımızı kuvvetlendirmek; öğrencilerimize bu dünyayı tanıtmak, Türkiye'nin bu ülkelerle, her alandaki menfaat birliği için bu genişlemesi için bu bölümü açtım.

A.A.Ç. -Türk Cumhuriyetlerinde bulununuz. Buralarda çeşitli incelemeler yaptınız. Türk Dünyası, kültürel açıdan birbirine daha çok nasıl yaklaştırılabilir?

E.R.F. - Kanaatimce, hiç vakit geçirmeden, Türkiye Cumhuriyeti de dahil olmak üzere, Türk Cumhuriyetlerinin tümünde, ilgili ülke tarafından tespit edilen eserler, karşılıklı olarak ilgili lehçeye aktarılmalıdır. Yani Kırgızistan'da ya da Kazakistan'da bulunan kardeşim, benim Yunusumu kendi lehçesinde okumalı, Yahya Kemal'i yazdığı dilde okumalı. Nazım Hikmet'i Rusça okuyor, ama hem Nazım Hikmet'i, hem Necip Fazıl'ı da kendi lehçesinde okumalı. Mehmet Akif, Hacı Bektaş Veli, Mevlâna'yı da okumalı. Biz de, kardeş cumhuriyet ya da toplulukların eserlerini Tür-

kiye Türkçesinde okumalıyız. Son yıllarda bazı aktarmalar gerçekleştirildi: Manas, Abay, Avezov, Mağcan, bir kısım destanlar vb. Bunların sayıları artırılmalı. Bu ülkelerin tarihini, coğrafyasını, demografik yapısını bilmeliyiz; 70 yıllık Sovyet döneminde geçirmiş oldukları değişimi bilmeliyiz. Karşılıklı aktarma ve tanımadan sonra, müşterek değerlerimizi alabildiğine artırmak suretiyle, bu insanlarla, bir dünyanın insanı haline gelmek için çabalamalıyız. Ben ayrılıklar üzerinde fazla durmuyorum, Ali Abbas. Ayrılıklar üzerinde durmak zaman kaybıdır. Oysa bizim kaybedecek zamanımız yok, dünyadaki gelişmeler bunu zorunlu kılıyor. Sizler gibi bu işe gönül vermiş insanların, bu ülkelerin tarih, edebiyat, ekonomi vs. değerlerini bir an önce Türkçeye kazandırmalıdır. Aktarılan eserler, Türkiye’de, geniş bir kesimde okunur hale sokulmalıdır. Bunun tam tersi de ilgili ülkelerde sağlanmalıdır. Kültür Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı ve elçilikler, temel plân olarak bunu sürekli göz önünde bulundurmalıdır. Yapılan Kurultay, kongre veya sempozyumları gösteri niteliğinden çıkarıp tamamen kültür değişimi, kültür iletişimi halinde, bir birleşik dünya içerisine çekmekte yarar vardır.

Zaman içerisinde, alfabe birliği de dahil olmak üzere, bu birlikteliğin sağlanması şarttır.

Bu cumhuriyetlerde Standart Türkçenin oluşturulması yolunda çabalar sarf edilmelidir. Bunda en büyük görev Türk Dil Kurumu’na düşüyor. Ortak tarih kitabı yazılmalıdır. Bu işi de Türk Tarik Kurumu üstlenmelidir. Türk cumhuriyetlerindeki üniversitelerde, mümkün olduğunca Türk Dili ve Edebiyatı ve Tarih bölümlerinin açılması yolunda gayretler gösterilmelidir. Bunu, Milli

Eğitim ve Dış İşleri Bakanlığı öncelikler olarak göz önünde tutmalıdır. Türkiye’de ise Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümlerinin sayısı artırılmalıdır. Bugün halâ İstanbul ve İzmir gibi büyük illerimizde bu bölümün açılması düşündürücüdür.

A.A.Ç. - Konuşmalarınızda; Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Veli, Mevlana, Yunus Emre, Dede Korkut, Seyit Battal Gazi vb. şahsiyet veya değerlere atıfta bulunmaktasınız. Bu şahsiyetlere neden bu kadar sık atıfta bulunuyorsunuz? Günümüzde, bu şahsiyet veya değerlerden nasıl yararlanılabilir?

E.R.F. - Sevgili kardeşim, bu, benim gerçekten hassasiyetle üzerinde durduğum hususlardan biri. Bizde bir alışkanlık olmuş; UNESCO’nun yardımıyla bilim kimin kaçınıcı doğum yılı ya da senede bir defa falanı anma günü diyorsunuz... Oralardaki hamasî nutuklar birkaç saat, bazen 2-3 gün devam ediyor ve ondan sonra bitiyor. Hayır! Ben bu yapılanmaya şiddetle karşıyım. Bu insanlar ve bunların görüşleri, yaşadıkları, duydukları ve hissettikleri ve bunların sonucunda ortaya koydukları ürünler, benim ekmek ve su kadar ihtiyacım olan hususlardır. Yunus’u, gerçekten anlamını kavrayarak okuyan bir İngiliz’in içinin sarsılmadığını, ağlamadığını görmedim ben, Ali Abbas. Amerikalı da öyle. Çünkü duyan insanın, düşünen insanın, orada insanı yücelten görüşlere kulaklarını tıkaması mümkün değil. Yunus insanları neden yüceltiyor? Çünkü ilhamlarını Kuran’dan alıyor. Yunus niye bu kadar güzel? Çünkü Kuran-ı Kerim konuşuyor. “Konuşan Kuran” diyorum ben, Yunus’a. Ahmet Yesevî’ye “Konuşan Kuran” diyorum. Hacı Bektaş Veli, Mevlâna birer “Konuşan Kuran”. Önümüzde

yüzlerce örnek var. Bu insanların görüşlerini; hem Türk Dünyası, hem de Türkiye’de tanıtılabileceğimiz ölçüde, bunların dile getirdiği sevgi ve kardeşliği egemen kıldığımız ölçüde, “Gönül Çalab’ın tahtı” diyen ve insanı yücelten Yunus’un fikirlerini yaydığımız ölçüde; bunları sadece sözde değil, yaşanır hale getirdiğimiz, yani yaşam biçimi haline sokabildiğimiz ölçüde birlik ve dirliği sağlarız. Bu görüşleri ahlâkî unsur olarak kendi insanınızda; siyasilerimizde, toplumunuzun bütün katmanlarında; eğitimci, öğrenci, doktor, imam, elektrikçi, bilgisayarıcı, köylü, işçi ve ailede bünyelettirebilmeliyiz.

Zaman zaman camiye gidiyorsunuz, orada söylenenlere şaşırıyorsunuz. Cami imamı söyledikleri ile sizi öyle bir yakıyor ki, şimdi çok şükür azaldı o, hayretler içinde kalıyorsunuz. Ben, bir ilâhiyatçı olarak Kuran-ı Kerim’i bildiğim için, onun söylediklerinin ne kadar yerinde ve ne kadar yersiz olduğunu fark edebiliyorum. Samimi olarak Allâh’a inanan ve oraya gelerek bunları dinleyen insan, Allâh’tan korkmaya başlıyor. Bunları duyduktan sonra Allâh’a yaklaşması mümkün değil. İnsan korktuğu şeye yaklaşmaz. İnsan, yılandan korkar ve ona yaklaşmaz. Korkulandan feyz almaz. Oysa Kaygusuz, Yunus gibi mutasavvıflarımızda Allâhla samimi olmak vardır. Demek ki bütün mesele Allâhla samimi olmaktır. Bunu bir şathiyat, şirke girmek olarak değerlendirmemek lâzımdır.

Muhiddin Arabî, ne derece doğrudur bilmiyorum, “taptığımız Tanrı, ayaklarımızın altında” demiş, önce anlayamamış, kızmışlar. Sonra kazmış bakmışlar ki orada “altın” var. Bununla paranın putlaştırıldığını, Tanrılaştırıldığını söylemiş. Şu an yapılan da bu: Para, şöhret,

şan... Elbette bunlar da gerek, ama bunlar asıl amaç olduğu zaman kimlik kırılması yaşanır. Biz, bu düşünceleri bünyelettirmediklerimiz sürece, eskilerin tabiriyle “satırdan sadra”, yani yazıdan gönüle indirmediklerimiz sürece, bunlar hayatımızın parçası olmadığı sürece, bütün bunlar, trafik kuralları gibi kahr. Eğer polis varsa bu kurallara uyarız, değilse uymazsınız. Bunun için Dede Korkut, Seyit Battal Gâzi gibi şahsiyetlerin hayatı veya yapıp ettiklerini bünyelettirmek lâzım. Eğer ben muharip olsaydım, Seyit battal Gâzi gibi olmak için çabalar ve dua ederdim. İnsanımızı; sadece öğretimde değil, eğitimde de, bu tür anlayışlarla terbiye etmeliyiz, gönlüne, beynine bu tür bilgileri koymalıyız. Amerikalılar, çok kısa bir tarihleri olmasına rağmen, kendilerine yeni bir kimlik kazandırdılar. Oysa bizim, son yüz veya iki yüz yıllık tarihimizde bile binlerce senaryo çıkar. O halde senaristlerin, program yapımcılarının radyo, televizyon veya tiyatrolarda bu tür programlar yapmaları gerekir. Bunların tümü insanî değer. Televizyon kanallarımızda genellikle şova yönelik programlar sergileniyor. Oysa bu tür şahsiyetler ve görüşlerini esas alan yayınlar da yapmalıdırlar. Bunun yanında, çocuklara yönelik olarak, çocuk kitaplarında bu şahsiyetlerin görüşleri yer almalı, kitaplaştırılmalıdır. Bu tür yayınlar günümüzde varsa da, bunlar hem ele alınan şahsiyet bakımından, hem de işlenen temalar bakımından yetersizdir. Bu zatlara yönelik çalışmaların tümü, anne ve babalar ile birlikte, okunacak, dinlenecek ve seyredilecek hale getirilmelidir. Buna millet olarak ihtiyacımız var. Etrafımızın düşmanla çevrildiği bir coğrafyada yaşıyoruz. Ali Abbas, beni ırkçı olarak görme, ama bütün bu büyük düşünürler bizim coğraf-

yamızda ortaya çıkmış. Kanaatimce, Al-lâh da yarattığı kullar arasında, kendisine en çok bağlı olan ve onu en çok seven kavme, bu insanlarla bir müjde sunmuş.

A.A.Ç. - Hocam, bu söylediğiniz şahsiyetlerin çoğu, sözlü gelenekten hareketle Dede Korkut ve Battal Gâzi'yi bir yana bırakacak olursak, 12.-13. yüzyıllarda yaşamış, daha sonraki dönemlerde bu kadar kapsamlı düşünce adamımız yok gibi.

E.R.F. - Daha sonraki yüzyıllarda da var. Bu geleneği, şiirde, daha sonra Kul Himmet, Kaygusuz, Pir Sultan Abdal vb. devam ettirmiş. İsmail Hakkı Bursevî gibi, İstanbul'da da pekçok veli-yullâh ortaya çıkmış, ama bunlar biraz da konulara akademik olarak yaklaşmışlar. Bugün de var. Bunları çoğaltmak mümkün. Söylemek istediğim; bu insanlar, ne siyasî, ne ideolojik, ne de itikadî açıdan kimsenin lâf edemeyeceği yüksek değerler. Bu tarzdaki insanların görüşlerinden günümüzde yararlanmanın faydası çok büyük. Bu türden çalışmaların yaygınlaştırılması çok önemli. Türk insanını tekrar o **atavik** ruhuna kavuşturmak için, bu, bir devlet politikası haline sokulmalıdır.

A.A.Ç. - Sizi hem bir akademisyen, hem yönetici olarak hep zirvede görüyoruz. Aile hayatınızda da öyle. Dört kızınız var, dördü de üniversite mezunu ve meslek sahibi. Hayatınız başarılarla dolu. Bunun sırrı var mı Hocam? Başarının sırrı nedir?

E.R.F. - Zirvede olma görüşü sana ait. Başarının sırrına gelince; ben bunu sır olarak da görmüyorum, sevgili Abbas. Çocuk yaşlarımdan itibaren, cennet mekân dedemden *hizmet kuşağı* kuşandım. Hizmet kuşağı ağırdır, mesuliyeti fazladır. Hizmet kuşağı kuşanan insan,

bir anlamda, kendi zevklerinden ve isteklerinden gerektiğinde fedakârlık etme ve bunu çevresine de sirayet ettirme durumundadır. Hizmet kuşağı için sevgi şarttır. Sevmez iseniz hizmet edemezsiniz. Hizmet eder görünmekle, hizmet etmek farklıdır, bunun da farkına varmak gerekir. Kendimi bildiğimden beri, kendi çapımda, kendi gücümde sevmeye çalıştım. Yaptığım her şeyi sevmeye çalıştım. Bu sevgiyi kendi hayatınızın parçası haline getirince *dürüstlükten* ayrılmıyorsunuz, *güvenilir* olmaktan ayrılmıyorsunuz. Güvenilir değilseniz hizmetiniz bir mânâ ifade etmez. Ben, hayatımın hiçbir döneminde, tehditlere uğramış bir insan olmama rağmen, bir gün dahi koruma istemedim. Gazetelere de yansıdı bunlar, bana saldırıldı. Revizyonist dediler, sosyalist dediler, falân dediler, filan dediler... Bu tür saldırılarda demelerin arkası kesilmez. Bütün bunlara rağmen, ben emin olduğum yolda yürüdüm ve Tanrı'ya güvendim.

Başarılı olmak için; sevgi, hizmet, sabır, güven, dürüstlük, ve kararlılık şarttır. Kararlı olmak zorundasınız. Bu kararlılık sırasında, paniğe kapılmayacaksınız. Bazı zamanlarda, doğrusunu söylemek gerekirse, benim de paniğe kapıldığım oldu, ama bunu etrafıma hissettirmemeye çalıştım. Bu paniği, kendi kendime olumluya çevirebilmek için, yine kendi kendimi iknaya ve inandırmaya çalışarak yok ettim. Çünkü çok töhmet altında kaldım, hak etmediğim hücum ve iftiralara maruz bırakıldım. Bütün bunlar karşısında, meselelere, "mutlaka Hakk'ın bir işareti vardır" diyerek yaklaştım. Ve bugün, Cenab-ı Allâh'ın huzuruna çıktığım zaman; "çok hatalı bir kulum, kusurlu bir kulum, ama vere-meyecek hesabım da yok" diyebiliyorum kendime. Niye? Çünkü ben O'nu seviyo-

rum ve Onunla son derece muhabbetim var. Neden? Çünkü O'nun için hizmet ediyorum. Yaptığım her şeyi O'nun adına yapmaya çalıştım. Ve başarı da, gerçekten bunu hissediyorsanız, kendiliğinden geliyor.

A.A.Ç. - Folklorla kırk sayısı kutsal. Kırk yıl eğitimcilik yaptınız. Her görüşten öğrenciyle rahatlıkla diyalog kurabiliyordunuz. Size güveniyorlardı. Bu güvenin sebepleri neler olabilir? Üniversite gençliğine tavsiyeleriniz nelerdir Hocam?

E.R.F. - Sen, yıllardır, bizim üniversitenin açılış konuşmalarında hep bu-lundun Ali Abbas. Benim, bu konuşmalarda, öğrencilerime söylediğim bir şey vardı, on sene de tekrar ettim bunu. *İnsanın "benim" diyebileceği iki şey vardır: Kalbi ve vakti.* Vakit benimdir, onun sorumlusu benim. Kalp de benimdir. Öğrencilerime dedim ki: "kalbinizi daima iyi şeylerle doldurun, sevgiyle doldurun". Bu sadece güzel kız veya yakışıklı erkeğe olan sevgi değil; o da lâzım elbette; ama, başta Yaratan'ı seveceksiniz, yaratılmışı seveceksiniz ve bütün varlığı seveceksiniz. Çünkü yeryüzü insana bırakılmış, Allâh öyle diyor. Seven insan şu coğrafyaya zarar verebilir mi? Kuran emrine göre çevreye zarar zaten yasaklanmıştır. Evren, insana emanet edilmiş. İnsana emanet edilenin bayındır hale sokulması, daha da güzelleştirilmesi, geliştirilmesi gerekir. Öğrenciye benim söylediğim bu oldu. Öğrencilerime bir tavsiyem de "vakit" üzerine oldu. Dedim ki; "sana ait *vakit*lerinde, önce kendinden başlayarak, en yakınlarından; arkadaş, anne, baba, sevgilinden başlayarak ve sonunda bütün insanlığı, iyi ve güzel şeylere yaklaştırmak için gayret et. Onlara güzellik sun. Hz. Peygamber, bize daima güzellik sundu, Allâh güzelliği sundu. Bu konuda bir söz var, doğru-

luğu hakkında emin değilim; ama bir kısım bilim adamı Arap sözü diyor, bir kısmı ise hadis: "Kuşkusuz Allâh güzeldir ve güzelliği sever". Allâh güzel olanı ve güzelliği sevdiğine göre, güzellik kimde ise onu da seviyor demektir. Burada kasdedilen hem dış, hem iç güzelliştir. Güzel şehir, temiz sokak, temiz ev, temiz insan... Bütün bunların hepsi. Benim öğrencilerimden ve sizlerden istediğim bir şey daha vardı: "güvenirlilik". Güvenir olmak için de, Hacı Bektaş Veli'nin düsturu ortada; eline, beline, diline sahip olacaksın. Bu anlayış tâ Ahmet Yesevî'den geliyor, hikmetlerde var çünkü. Bu sözün iki türlü yorumu var. Birinci yorumu basit ve dar anlamıyla, bireysel anlamda ele alırsak; "hırsızlık yapma, yazdığını doğru yaz; zina yapma; yalan söyleme" deniliyor. Kanaatimce Hacı Bektaş Veli'nin düşündüğü bu sözün ikinci ve geniş anlamıydı: "İline; yani halkına, milletine sahip çıkacaksın; beline, yani vatanına sahip çıkacaksın; diline sahip çıkacaksın; yani Türkçeni koruyacaksın, Arapça, Farsça, günümüzde İngilizcenin boyunduruğundan çıkaracaksın ve kendi dilinde en güzel şekilde konuşacaksın. Soyunu korumak için bunlar şart. Bunları yapabilir ve uygulayabilirseniz güvenilir bir adam olursunuz. Öğrenciye benim söylediğim bu.

A.A.Ç. - Resmî görevinizden Ocak 2003 tarihinde emekli oldunuz. Hem tanınmış bir akademisyen, hem de uzun yıllar hep yöneticilik yapmış başarılı bir yönetici olarak sizden beklentilerimiz var. Hayatınızın bu döneminde neler yapmayı planlıyorsunuz? Üzerinde çalıştığınız konular hakkında bilgi verebilir misiniz?

E.R.F. - Resmî görevden ayrıldıktan sonra, bir akademisyen olarak, açıkçası kendimi rahat hissetmeye başladım. On yıl üniversitenin kazandığı mesafeyi hepimiz yaşadık. Çok hızlı bir yapılaşma-

mız oldu, çok güzel şeyler yapıldı, bundan sonra da güzel şeyler yapılacağına inanıyorum, temennim odur. On yıllık rektörlük görevim süresi içerisinde, Allâh katında nedir bilmiyorum, ama kullar katında başarılı olmuş bir insan olarak görülmüyorum. Bu görevim sırasında, beni en çok mutlu eden hususlardan biri, Sıtkı KOÇMAN gibi eğitime yatırım yapan ve üniversitemizin maddî anlamda çok büyük aşamalar kazanmasına vesile olan, bana göre Allâh katında çok büyük rütbe sahibi olabilecek bir hayırsever insanı tanımak ve onunla birlikte çalışmak oldu. Muğla'da, şehir suyu kuyulardan sağlanıyor. Gün geçtikçe büyüdüğümüz için şehir suyundan yararlanma imkânımız her geçen gün zorlaşıyordu, bunun sıkıntısını duyuyorduk. İşte, on yıllık görevimin en büyük bahtiyarlığı, birçok kişinin karşı çıkmasına ve “hayalci”, “maceraperest” olarak suçlanma rağmen, 54 km. öteden, Sandras dağından içme suyunu getirip de yurtlarda kalın çocuklarımızın, hocalarımız ve insanlarımızın çeşmelerinden akıtma mutluluğu oldu. “Su”yun çeşmelerden akıtılması mutluluğu, on yılda üniversitemizde gerçekleştirdiğim iki yüz bin m²den fazla kapalı alan yapılaşmasından sağladığı mutluluktan daha fazla beni bahtiyar ediyor. Emekli olduğumdan bu yana da, bu su masamdan eksik olmuyor. Bu, Allâh'ın bana büyük bir lütfü. Bana göre bu, hizmetimin karşılığı, hizmetimin taçlandırılması.

Gelelim, “bundan sonra ne yapacaksınız” sorunuza. Rektörlük dönemimin o hummalı çalışma zamanlarında bile, ben, okumadan ayrılmadım, kısmen yazmadan da ayrılmadım. Şimdi onları devam ettiriyorum, daha çok okuma fırsatım var. Bir de Sıtkı KOÇMAN Bey'e verdiğim söz dolayısıyla, onun kurmuş

olduğu “Sıtkı Koçman Muğla Üniversitesini Geliştirme Vakfı”nın, şimdilik, Başkan yardımcılığı görevini yürütüyorum.

Bunun yanında, öteden beri yazmayı düşündüğüm bir kitap var. Cenab-ı Allâh izin verirse, bana fırsat tanırsa “İslâm Düşünce Tarihi” adıyla bir kitap yazmayı düşünüyorum. Tamamen Kur'an-ı Kerim'in bakış açısıyla, onu değerlendirmek, ortaya koymak istiyorum. Bununla alâkalı olarak tabi, çok önceden başlayan çalışmalarına devam edeceğim. Bu, çok uzun soluklu bir çalışma. Umarım, Allâh, bana bunu yazmayı nasip eder, şu an onunla meşgulüm, zihnim tamamen bununla dolu. Birkaç yıldan beri ara verdiğim roman okuma alışkanlığıma tekrar döndüm. Daha çok bilimsel yazılar okuyordum, şimdi biraz roman okuma fırsatım oldu. Çalıştığım konular, yine memleketimin konuları. Ben, bir mezhepler tarihçisi, ilâhiyatçı olarak, gerçekten biraz sıradışı bir tavır içerisindedir, Türkiye ve İslâm Dünyası'nın güncel meseleleri ile ilgili yazılar yazdım, bu meselelere yöneldim. Şimdi onları, daha da derli toplu, daha da şumüllü bir biçimde geliştirebilirsem, her halde bu dünyadaki hayatımı da böylece tamamlamış olurum, diye düşünüyorum.

A.A.Ç. - Çok teşekkür ederim Hocam, ayırdığınız zaman ve verdiğiniz değerli bilgiler için. Bu bilgilerden sadece Millî Folklor dergisi camiası değil, daha geniş kitleler de faydalanacak. Allâh, size, uzun ve sağlıklı bir ömür versin. İslâm Düşünce Tarihi adıyla hazırlayacağınız kitabı da, büyük bir heyecanla bekleyeceğiz. Eserlerinizle, kitaplarınızla, yapıp ettiklerinizle hep yanımızdasınız Hocam, bizimlesiniz. Sandras dağından, Eren Baba'dan getirdiğiniz suyu içiyoruz, yunuyoruz, “kut” alıyoruz. Dede Korkut'un torunları olarak “alkış” veriyoruz size.